

**FOLKLOR PROZASINDAĞI "GÚNA" KONCEPTINIŇ TÚRLERI:
DINIY HÁM SOCIAL-TURMÍSLÍQ GÚNA**

Qalbaeva Gulparshin Sarsenbaevna – filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori, docent

Kalbaevagul1977@gmail.com

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

**ТИПЫ КОНЦЕПТА «ГРЕХА» В ФОЛЬКЛОРНОЙ ПРОЗЕ:
РЕЛИГИОЗНЫЕ И СОЦИАЛЬНО-БЫТОВЫЕ ГРЕХИ**

Калбаева Гулпаршын Сарсенбаевна – доктор философии по филологическим наукам, доцент

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

**TYPES OF CONCEPTS OF "SIN" IN FOLKLORE PROSE:
RELIGIOUS AND SOCIAL- SECULAR SINS**

Qalbaeva Gulparshin Sarsenbaevna - Doctor of Philosophy in Philological Sciences, Associate Professor

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: gunoh, ijtimoiy-maishiy gunoh, motiv, syujet konstruktor, taqiq, jazo, epikalıq matn tarkibi, didaktik funksiya.

Rezyume. Ushbu maqolada "Gunoh" konceptining folklor nasri matn tarkibidagi mantiqiy tuzilishi, konseptual va badiiy xususiyatlari jihatidan farqlanuvchi diniy gunoh va ijtimoiy-maishiy (dunyoviy) gunoh tushunchalarining mazmunini jihatida tahlil qilindi, mantiqiy tuzilishi va didaktik vazifasi ko'rib chiqildi.

Ключевые слова: грех, социально-бытовые грехи, мотив, сюжетный конструктор, запрет, наказание, структура эпического текста, дидактическая функция.

Резюме. В статье анализируется логическая структура понятия «грех» в текстах фольклорной прозы, а также содержание понятий религиозного и социально-бытового (мирского) греха, различающихся по своим концептуальным и художественным характеристикам, кроме того, рассматриваются их логическая структура и дидактическая функция.

Key words: sin, "social- secular" sin, motive, plot constructor, prohibition, punishment, structure of an epic text, didactic function.

Summary. The article analyzes the logical structure of the concept of "sin" in folklore prose texts, as well as the content of the concepts of religious and socio-secular sin-which differ in their conceptual and artistic characteristics – and examines their logical structure and didactic function.

Kirisiw. Dásturiy xalıq mádeniyatında gúna kategoriyası sananıń diniy, morallıq-etikalıq tarawına kirgizilgen bolıp, ol eramızǵa shekem bolǵan dáwirde de insan jáne onıń átirapındaǵı dúnya haqqındaǵı áyyemgi mifologiyalıq túsiniqler menen qalıplesken úrp-ádetler hám máresimlerdiń pútkil kompleksine ámel qılıw menen baylanıslı kúndelik minez-qılıq normaların belgilep bergen.

Folklor prozasında gúna koncepti jámiyettegi nızam-qalıydalarǵa yamasa Quday tárepinen ornatılǵan nızamlılıqlarǵa (yamasa kult, totem, pirlar, diniy ustazlarǵa) qarsı shıǵıw nátiyjesinde diniy-etikalıq, ádep-ikramlıq normalarǵa say kelmeytuǵın is-háreket hám minez-qılıqlardı qaralaw ushın qollanıladı. Mısalı, Quday tárepinen yamasa social-jámiyetlik dúzim (urıw-qáwım, etnos úrp-ádetleri, sahra nızamları hám ekologiyalıq mádeniyat penen baylanıslı) tárepinen qadaǵan etilgen (tıym salınǵan) islerdi islew, tákabbırlıq, boysınbawshılıq, menmenlik, sıqmarlıq, satqınlıq, qıyanet, buzıqshılıq, antın buzıw, ata-anaǵa húrmetsizlik qılıw, dosqa qıyanet etiw sıyaqlı jaǵdaylar tekste "gúna" sıpatında qaralıp, qattı qaralanadı. Sonıń menen birge "gúna" koncepti shıǵarmanıń kórkemligin támiynlewshi qural yamasa teksttiń kompozitsiyalıq dúzilisin qurıwshi (konstruktor) baslı element emes, al jaqsılıq hám jamanlıqtı ayırıwǵa xızmet etiwshi, sonday-aq dóretpeniń tárbiyalıq (didaktikalıq) mazmunın támiynlewshi qural bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar analizi hám metodologiya. Sońǵı jıllarda "Gúna" koncepti boyınsha lingvistika, mádeniyattanıw, filosofiya, folklortanıw hám basqa da pán tarawları ilimiy kózqarasınan hár qıylı aspektlerdegi salmaqlı ilimiy

izertlewler payda boldı [6,7,9]. Sonıń menen birge, etnografiyalıq hám social pánleraralıq tarawlardıń (social lingvistika, kognitiv lingvistika, lingvomádeniyattanıw, etnolingvistika hám basqalar) rawajlanıwına baylanıslı ilimiy izertlewlerde "Gúna" túsiniǵı hár tárepleme izertlew obyektine aynaldı.

Bul temanıń teoriyalıq tiykarların ashıp beriwde rus, slavyan hám de túrkiy folklorshı alımları tárepinen gúna kategoriyasınıń individual táreplerin anıqlawǵa, ayırım folklor janlarınıń ayırıqsha ózgesheliklerin úyreniwge, tekstlerdiń syujet dúzilisi, tematikalıq toparları hám olardıń mazmunı hám diniy-etikalıq qádriyatların xarakteristikalawǵa arnalǵan ilimiy miynetlerge súyenildi. Atap aytqanda, S.B.Alpatov [1], M.Avzalov [2], V.Y.Propp [5], S.M.Tolstaya [6], G.P.Fedotovlardıń [8] ilimiy izertlewlerindegi teoriyalıq pikirleri basshılıqqa alındı.

"Gúna" termininiń mánisleriniń pútkil spektri-lingvistikalıq, gnesologiyalıq, dogmatikalıq, folklor-mifologiyalıq túsindirmeleri kórip shıǵıldı.

Izerlewdiń júzege keliwinde – tipologiyalıq, salıstırmatariyiy, strukturalıq analiz metodlarınan paydalanıldı.

Talıqlawlar hám nátiyjeler. "Gúna" koncepti diniy táliymatlardıń tiykarǵı túsiniqleriniń biri, ol nızamsızlıq, Qudaydıń ámirlerin buzıw degendi ańlatadı.

Folklor shıǵarmalarında "gúna" syujetti háreketlendiriwshi– konfliktke júzege keltiriwshi mexanizm. Qaharmanlar arasındaǵı tiykarǵı konfliktler kóbinese qaharmanlardıń gúna islewinen baslanadı.

1. Diniy gúna – bul Quday tárepinen (iláhiy kúshler) ornatılǵan tártip-qalıydalardıń buzılıwı.

2. Social-turmıslıq (dúnyalıq) gúna bolsa social-jámiyetlik nızamlardıń hám morallıq-etikalıq teń salmaqlıqtıń buzılıwı bolıp tabıladı.

Dúnya xalıqları folklorında sonday aq, diniy kitaplarında “gúna” túsiniǵı Adam Ata menen Hawa Ene beyish baǵında Qudaydıń jewge tıym salǵan (tabu) miywelerin jegenen soń dúnyada gúna payda boldı, dep túsindiriledi. Qadaǵan etiw (tıym salıw, tabu) insan hám dúnya arasındaǵı teń salmaqlılıqtı tártipke salıw mexanizmi, onıń buzılıwı gúna dep tán alınadı hám ol tábiyiy apatlar, ólim, kesellik hám insan baxıtsızlıǵı menen jazalanadı. Jaza jer júzinde de, aqırette de ámelge asırılıwı múmkin; jerdegi gúnanıń aqıbeti jaman hádiyse bolıwı múmkin, onıń qunın gúnakardıń ózi, onıń jaqınları hátteki pútkil jámiyet aǵzaları “tólewı” kerek boladı.

Ayırım folklorlıq shıǵarmalarda aytıwınsha, gúnanıń jazasınan qutılıw jolı (pákleniw) júdá awır keshedi. Gúnakar gúnasın juwıw ushın pútkil ómiri dawamında jer bawırlap júrip (eńbeklep) qara qoydıń júni aǵarǵansha baǵadı, sonda ol keshirilgen boladı. Bunnan basqa da gúnanı juwıw usılları bayanlanadı, jeti jup temir gewishi tesilgenshe qara qoydı baǵadı, otta kúygen terektiń shaqaları jańadan börtik shıǵarǵansha kóz jası menen suwǵaradı hám t.b. Folklor shıǵarmaları teksinde bunday jaza usıllarınıń qollanıwı gúnanıń jazasınan qutılıw ánsat emes ekenligin dálilleydi.

Folklordıń kishi prozalıq janlarında (erteke, ápsanalarda) diniy hám dúnyalıq gúna konceptleri tekst qurılısın eki qıylı logikalıq tiykarǵa quradı. Bul eki túsiniq syujette bir-birinen tómendegi konceptual ayırmashılıqlar hám kórkem ayırıqshalıqlar menen ajralıp turadı:

I. Folklor prozasında diniy gúna – insan hám Jaratıwshı (yamasa muqaddes kúshler) arasındaǵı vertikal qatnasıqlardıń buzılıwı bolıp tabıladı. Misalı, Jaratqannıń ámirlerine qarsı shıǵıw, tıym salınǵan islerdi islew, shirk keltiriw, dinshillikti nıqap etiw, diniy máresim hám rituallardı orınlawda eki júzlemeshilik etiw, táǵdirge nalınıw hám t.b.

Túrkiy xalıqlar ápsanalarında kóp duwa etip, ózin taqıwa kórsetken, biraq kewlinde menmenlik (kibr) bolǵan Abıt obraz ushıraydı. Ol ózin gúnasız dep bilgeni ushın qorqınıshlı psixikalıq yamasa fizikalıq jazaǵa (misalı, duwasınıń qabıl bolmay qalıwı) ushıraydı. Jaza tábiyatı ádetde metafizikalıq xarakterde boladı – iymannan ayrılıw, qalıb soqırılıǵı, dozaq azabı eskertiwi yamasa iláhiy ǵazepke ushırawı (topan suwı, qurǵaqshılıq).

Diniy gúna dúnyalıq (social-turmıslıq, etikalıq) gúnalarǵa qaraǵanda insan hám Jaratıwshı (yamasa onıń payǵambarları, awliyeleri) ortasındaǵı vertikal baylanıstı buzadı. Bunday mazmundaǵı ángimelerdiń tiykarǵa motivleri menmenlik (kibr), mazaqlaw, eki júzlemeshilik, nashukirlik.

Túrkiy xalıqlardıń folklorına tán bolǵan tómendegi ángimelerdegi, olardıń didaktikalıq hám strukturalıq dúzilisi analizine diqqat awdarayıq:

“Azazúldiń (Iblis) menmenligi hám onıń qulawı” haqqındaǵı ápsana awızeki folklorında kúndelik turmıslıq hám didaktikalıq túsindirmeler menen tolı oraylıq kosmogoniyalıq ápsanalar qatarına jatadı.

Ázazúl perishteler ishinde eń kóp namaz oqıp, Qudayǵa tabınatuǵın perishte bolǵan. Jer júzinde oǵan tabınbaǵan birde bir jer qalmaǵan. Quday taala Adam Atanı jaratıp bolıp, perishtelerine oǵan tabınıwdı buyırǵan. Biraq, Ázazúl

menmenlenip ketedi. Ol: “Men pák ottan jaratılǵanman, ol bolsa patas ılaydan jaratılǵan, men onnan joqarıman!” – dep Adam Ataǵa tabınıwdan bas tartıptı. Bul menmenlik (kibr) gúnası ushın ol máńgibaqıy lánetlengen. Quday onı perishte kelbetinen ayırıp shaytǵa (iblis) aylandırǵan.

Bul ápsananıń didaktikalıq funkciyası sonnan ibarat, hátte mıń jıllar dawamında shın júrekte islegen ibadatlar da menmenlik gúnası sebepli bir zamatta biykar etiliwi múmkin. Jaratqannıń qálewı (erki) aldında menmenlik eń qáwıplı ruwhıy gúna esaplanadı.

Diniy ápsanalarda (sonday-aq, ibratlı ráwiyatlarda hám didaktikalıq erteklerde) kóbinese biygúna adam menen gúnakar adam ortasındaǵı báseke motivı súwretlenedi. “Zarlıqtıń menmenligi hám gúnakardıń táwbe etiwı” ápsanasında Zarlıq qırıq jıl úńirde (jer tólede) namaz oqıwdan basqa hesh nárese qılmaǵan halda jasaydı. Ol ózin biygúna dep esaplap, ólgennen soń tuwrı jánnetke barıwına gúmansız isengen. Bir kúni úńirdiń qasınan elge qaraqshı sıpatında tanılǵan gúnakar adam ótedi. Gúnakar adam namazxan, salıx adamdı (Zarlıqtı) kórip jılap jiberedi, ol ómiri dawamında islegen gúnalarınan pushayman boladı hám uyalǵanınan úńirge kiriwge júreksinbey, úńirdiń bir qaptalına kelip otıradı. Zarlıq onı bayqap, mensinbey: “Bul patas, gúnakar adam meniń qasımında otırıwǵa qalay dáti bardı” dep oylap, gúnakar adamdı quwıp jiberedi. Sol waqıtta aspannan ayan túsedi: seniń 40 jıl dawamında islegen ibadat-namazlarıń kibr sebepli, insaniyattı mensinbegeniń ushın zaya ketti, al gúnakar adam ayıbın, gúnaların moynına alıp, shın júrekte táwbe etkeni ushın keshirildi –degen saza keledi.

Bul ápsananıń semantikalıq júgi diniy máresimlerde orınlawdaǵı (namaz oqıw, oraza tutıw, sadaqa beriw) ekijúzlikler qaralanıp, Quday aldında miyrim-shápáát, kemtarlıq diniy máresimlerde ekijúzlemeshilik penen orınlaǵannan góre abzalıraq ekenligin dálillewdi maqset etedi.

Tárbiyalıq ángimelerdiń eń joqarı didaktikalıq shını – dúnyalıq gúnanıń diniy gúna dárejesine kóteriliwi bolıp tabıladı. Misalı, joqarıdaǵı sóz etken ápsananıń jáne bir variantında uzaq jıllar dawamında Qudayǵa sıyınıp duwa etken Zarlıq menmenligi sebepli beyishke ılayıq kórimeydi, biraq joldaǵı shóllegen iytke gewishi menen suw bergen ápiwayı gúnakar insan gúnalarınan páklenedi. Bul jerde dúnyalıq miyrim-shápáát (sawap) diniy rásmiylikten üstın qoyılıwı arqalı tekst óziniń eń gózzal didaktikalıq oy-juwmaǵına iye bolǵan.

Qaraqalpaq ápsanalarıdaǵı diniy gúna konceptine tiykarlanǵan sufistik kózqaraslar, Islam dini dogmaları hám de muqaddes shaxslar (áwliyeler, anbiyalar, Xızır/Qıdır) obrazları menen baylanıslı halda súwretlenedi.

Orta Aziya xalıqları folklor prozasında payǵambarlar hám awliye-anbiyalardı, suwpılardı hurmet qılmaslıq haqqındaǵı ápsanalar júdá kóp ushırasadı. Xoja Ahmed Yassawıy, Bahawatdin Naqshband, áwliye haziret Qızır (Xılal) haqqındaǵı ápsanalar ayırıqsha orın tutadı. Olardı hurmet etpew gúnası har dayım materiallıq yamasa fizikalıq joq bolıp ketiw menen jazalanadı. Bir ápsanada Qızır payǵambar yamasa ataqlı áwliyenıń tilenshi, qálender kórinisinde bay húkimdardıń aldına barganlıǵı haqqında aytıladı. Óz baylıǵı kózin kór qılǵan bul bay húkimdar esigine tilenshi, qálender kórinisinde kelgen qonaqtı aydap, quwıp jiberedi, izinen iytlerin jiberip, masqara etedi, qatqan nan beredi. Qálender ketiwı menen húkimdardıń baylıǵı

kúlge aylanadı, qudıqları qurıydı, ózi bolsa maqaw keselge shatıladı.

Bunday mazmundağı ángimelerde súwretlengen gúna hám onıń artınan kelgen jaza, qáweterler arqalı sociallıq minez-qulıq normaları tártipke salınadı. Hár qanday tilenshi, qálender Qudaydıń elshisi bolıwı múmkin hám miymandoslıqtan bas tartıw yamasa iymandı masqaralaw Jaratqannıń Ózine qarsı islengen gúna menen tenlestirilgen.

Qaraqalpaq ápsanaları, ráwiyatları hám mifologiyalıq ángimeleri syujetinde diniy gúna (Islam dogmaları menen baylanıslı) hám social-turmıslıq (dúnyalıq) gúna (úrpadetler, sahra nızamları hám ekologiyalıq mádeniyat penen baylanıslı) konceptleri óz ara sintezlesken halda folklor prozasınıń etikalıq hám sociallıq normalar irge tasın quraydı. Bunday epikalıq teksttiń jámiyetke tásiiri qanday – yaǵnıy tekst sociologiyası kózqarasınan bul eki koncept ápsanalar syujetinde ayırıqsha emocionallıq tásirler, etikalıq qadaǵan etiw (tıym salıw) hám jaza mexanizmleri arqalı kórinis tabadı.

Qudaylıqqa dawagerlik etiw hám menmenlik, tákabırılıqtı qaralawshı ańız-ápsanalarda (mısalı, Gáwir qala yamasa Xorezmshaxlar dáwiri menen baylanıslı ápsanalarda) zalım húkimdarlar óz qúdiretine, baylıǵına isenip, ózin jer júziniń qudayı dep daǵalayadı yamasa Allanıń erkine qarsı shıǵadı. Diniy gúna esaplanǵan bul qılmıs ushın jaza mexanizmi sıpatında aspannan órt jawıwı, qalanıń bir zamatta jer astına jutılıwı (jer jutıw) yamasa húkimdardıń shıbın yamasa jılan shaǵıwınan qayǵılı ólimge duwshar bolıwı menen jazalanadı. (Mısalı Namrud ápsanası variaciyaları).

Qaraqalpaq toponimikalıq ápsanalarında atap aytqanda, Sultan Uays tawı, Hákim ata, Shamun Nábiy zıyarat orınları haqqındaǵı ápsanalarda áwliyelerge hám muqaddes zatlarǵa húrmetisizlik aqıbetinde gúnáǵa jol qoyıladı. Qala xalqı yamasa xan elge ápiwayı tilenshi yamasa dárwish kórinisinde kelgen áwliyenı (yamasa Qızırdaı) tanımay, onı mazaq etedi, masqaralaydı yamasa elinen quwadı. Bul isi ushın olar áwliyeden duwa, aq pátiya alıwdıń ornına nálet (ǵargıs) aladı. Bul diniy gúna izinen tábiyat ta gúnakárlardı jazalaydı: dáryalar qurıp, qum dúbeyleyleri qalanı kómp jiberedi.

Diniy gúnanıń jáne bir kórinisi – kápirlik hám iymansızlıq. Islam dinine shekemgi dáwirler menen baylanıslı bolǵan ańız-ápsanalarda muqaddes dindi qabılawdan bas tartqan, butlarǵa tabınǵan qáwimlerdiń isháreketleri qaralanadı. Nátiyjede olardıń jasaǵan orınları jin-jıpırlar hám jawız ruwxlar mákanına aylanadı, ózleri bolsa tiriley tas háykkellerge aylanıp ketedi.

II. Social-turmıslıq gúná koncepti insan hám jámiyet (urıwlıq qatnasıqları, shańaraqqa, doslıqqa sadıqlıq, erarxiyaǵa baǵınıw) arasındaǵı tártipti saqlawshı sociallıq-huqıqiy norma bolıp tabıladı. Bul koncept Islam dini nızam-qáğıydalarınan aldın qalıplesken, sap kóshpeli etnikalıq etika, urıw-qáwim konvenciyaları, tabiyattı, materiallıq dúnyanı asıraw principlerine tayanadı.

Social-turmıslıq gúna (yamasa dúnyalıq gúna: xalıq awızeki prozada kóbirek "Obal", "zıyan", sózinde turmaw, "námártlik" dep júritiledi) – insannıń jámiyette, shańarqta, urıw-qáwim, tábiyat hám basqa da insanlar aldındaǵı qatnasıqlarınıń buzılıwı bolıp tabıladı. Social-turmıslıq gúnanıń mánisi – kisiniń haqısın jew, doslıqqa qıyanet, wádeni buzıw, ata-ananı qorlaw, nandı obal qılıw,

tábiyatqa (suwǵa, terekke, haywanlarǵa, quslarǵa) zálel jetkiziw.

Mısalı: Bir bay jetimniń jerin tartıp aladı. Nátiyjede baydıń baylıǵı janıp ketedi yamasa perzentlerinen qayır kórmesligi súwretlenedi. Xalıq buǵan "jetimniń haqı tuttı" yamasa "Eshektiń haqı iytke buyırmaydı" dep baha beredi. Bunday gúnanıń jaza tábiyatı materiallıq hám sociallıq turmısta kórinetuǵın boladı – bereketten ayrılıw, el-xalıq arasında shermende bolıw, jalǵızlıq.

Nandı basıw hám azıq-awqattı ısırap qılıw eń awır social-turmıslıq gúná bolıp tabıladı. *Mizdaqxan* yamasa áyyemgi Úrgenish ápsanalarında qala xalqınıń toqshılıqtan toyıp sekirip, nan hám súttiń qádirine jetpegenligi, balalarınıń quyrıǵın nan bólegi menen sıpırǵanlıǵı súwretlenedi. Bul jerde gúna social-ekologiyalıq xarakterge iye. Írisqını jaypaw – tábiyat menen dúzilgen teń salmaqlılıq shártnamasın buzıw bolıp tabıladı. Jer bunday jámiyet adamların qabıl etpeydi jáne onıń bereketin ushıradı (as urıw dep ayıladı).

Ata-ananı narazı etken, olardıń sózin eki etken, qartayǵan shaǵında olardı taslap qashqan perzentlerdiń baxıtsızlıǵın sóz etiwshi ángimelerde jaza mexanizmi ǵargıs motivi menen ashıp beriledi. Ata-ana qashıp ketip baratırǵan perzentiniń artınan ǵarǵaǵanda, perzenti hám onıń kóligi (at, túye) sahrada qatıp, tastıń úlken bir bólegine aylanadı. Bul jámiyet ishindegi ierarxiyanı saqlawshı eń qatań jámiyetlik tabı bolıp tabıladı.

Miymandoslıq hám ant (lebiz) shártlerin buzıw motiviniń syujet jelisinde shól sharayatında jolawshıǵa suw bermew, úyine kelgen músápirdi quwıw yamasa qáwimler aralıq dúzilgen kelisimdi («Ant») jeke máp jolında buzıw waqıyaları sóz etiledi. Aydalada qonaqqa turar jay bermew, onı ólimge yamasa jazaǵa tartıw awır jinayat (gúna) sanalǵan. Bunday gúnáǵa batqan adam qáwimnen aydalǵan.

Diniy hám social-turmıslıq gúna konceptleriniń sintezin salıstırmalı túrde analiz eteyik.

Qaraqalpaq ertek, ańız-ápsanaları waqıttıń ótiwi menen áyyemgi dúnyalıq qadaǵan etiw-tabıladı Islam dini nızam-qáğıydalarına sáykeslep, integraciyalanǵan pútin bir sistemanı jarattı:

Kriteriya	Diniy gúna	Social-turmıslıq (dunyalıq) gúna
Tiykargı obyektı	Quday, payǵambarlar, áwliyeler, muhaddes orınlar	Nan (rısqı), ata-ana, urıw-qáwim aqsaqalı, tábiyat (suw, ósimlik terek, quslar, haywanlar)
Gúnanıń sebebi	Shirk keltiriw, menmenlik (kibr), áwliyenı, payǵambardı kemsitiw, jazalaw	Ashkózlik, ısırapgershilik, jaqınlarına zulımlıq etiw
Mifologiyalıq jaza	Jáhannem (dozaq) jazası, lánet, makan-jaylardıń joq bolıwı (jer jutıw)	Tasqa aylanıw (<i>Tas boluv</i>), jer jutıw, baxıtsızlıq
Sociallıq funkciyası	Insannıń ruwxın iláhiy tártipke boysındırıw	Kundelikli turmıslıq etika, etnikalıq tártip-intizam hám ekologiyalıq mádeniyattı saqlaw

Juwmaq. Joqarıdaǵı analizlerge tiykarlanıp tómendegishe ilimiy-teoriyalıq juwmaq jasaymız:

Xalıq awızeki prozalıq janrlarda diniy gúna hár qanday situaciyalarda metafizikalıq aqıbetlerge alıp keledi, biraq olar tez arada real turmısqa prognoz etiledi (aqıldan azıw, bir zamatta jarlılıq, tasqa aylanıw). Bunday dóretpelerdiń didaktikalıq mazmunında kóbirek diniy dogmatizm funkciyası basım keledi. Social-turmısılıq gúna shaxsqa jetkizilgen materiallıq shıǵındı qaplaw arqalı dúzetiliwi mumkin bolsa, diniy gúna (ásirese, menmenlik hám ekijúzlemeshilik) tereń ishki ruwxıy pákleniwdi (katarzis) talap etedi.

Ápsanalarınıń syujet arxitektonikasında diniy gúná kóbirek dúnyanıń makro-dárejesin (kosmos, mámleketler táǵdiri, civilizaciyalar almasıwın) tártipke salsa, social-turmısılıq gúna mikro-dárejede – hár bir shaxstıń shańaraqta, jámiyetlik ortalıqta hám tábiyat qoynında ózin qanday tutıwı kerekligin belgilewshi ámeliy sabaqlıq (didaktika) wazıypasın óteydi. Eki konceptte de juwmaqlawshı noqat birden-bir ideyaǵa – ádalat hám teń salmaqlıqtıń absolyutlıǵına xızmet etedi.

Ádebiyatlar

1. Алпатов С В. Повествовательная структура легенды (книжные источники и поэтика фольклорных сюжетов об искушении). Диссертация на соискание учебной степени кандидата филологических наук. – Москва: 1998.
2. Afzalov M. O‘zbek xalq ertaklari haqida. – Toshkent: «Fan», 1964.
3. Жирмунский В. М. Тюркский героический эпос. – Москва: «Наука», 1974.
4. Добровольская В Е. Несказочная проза о разрушении церквей. // Русский фольклор Материалы и исследования, Вып XXX СПб, 1999. – С. 500-512.
5. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1986.
6. Толстая С.М. Грех в свете славянской мифологии. // Концепт греха в славянской и еврейской культурной традиции Сборник статей, – Москва, 2000. – С. 9-43.
7. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени. – Москва: 1997.
8. Федотов Г.П. О национальном покаянии. Федотов Г.П. Судьба и грехи России. – Москва: 2005.
9. Христофорова О.Б. Логика толкований Фольклор и моделирование поведения в архаических культурах. – Москва: 1998.